

Stručni rad

VAŽNOST MORALNOG ODGOJA DJECE

Marina Garić, mag. prof. pov. i mag. prof. ped.

I. osnovna škola Celje

Sažetak

Moralni odgoj (Moralna vzgoja) važan je dio odgojno-obrazovnog procesa jer utječe na oblikovanje djetetove osobnosti, vrijednosti i ponašanja. Zbog kompleksnosti ljudskog razvoja i dinamike suvremenog društva, moralni se odgoj često nalazi u središtu stručnih rasprava. Temelji se na pretpostavci da odgoj značajno doprinosi oblikovanju karaktera i moralnog prosuđivanja, premda nije jedina determinanta ljudskog ponašanja, jer na njega utječu i nasljednost, okruženje i suvremeni životni utjecaji. U stručnoj literaturi pojavljuju se tri glavna modela moralnog odgoja. Kulturno-transmisijski model temelji se na prijenosu unaprijed određenih normi, pri čemu učiteljev autoritet ostaje neupitan; ovaj se model danas često kritizira zbog svoje rigidnosti i neadekvatnosti suvremenim društvenim vrijednostima. Permisivni model, koji proizlazi iz reformne pedagogije, naglašava dječja prava i autonomiju, ali se u praksi pokazao problematičnim jer vodi prevelikoj popustljivosti, egocentričnosti i nesposobnosti odgovornog postupanja. U žarištu suvremene pedagogije je procesno-razvojni model, koji moralni odgoj razumije kao dinamičan proces povezan s djetetovim razvojem i sposobnošću moralnog prosuđivanja. Naglašava dijalog, raspravu, unutarnju motivaciju te uporabu jasnih moralnih pravila u kombinaciji s razvojem empatije, refleksije i odgovornosti.

Ključne riječi: autoritet, vrijednosti, kritičko mišljenje, društvo.

1. Određenje moralnog odgoja

Odgoj je tako raširen pojam i pojava, da nam se čini, da ga dobro poznajemo i da o njemu sve znamo, budući, da se njime bave različiti ljudi i struke. Javlja se unutar obitelji, države, odnosno politike, raznih idejnih udruga, u ekonomiji i, na kraju, u znanosti.

Moralni odgoj je upravo jedno od onih pedagoških područja, koje u posljednjim godinama doživljava korjenite promjene. Razloga za to svakako ima više. Da bismo opstali kao pojedinac i društvo, nužno je, da postoje određena pravila i standardi o odnosima među ljudima. Važno je znati koje je ponašanje dobro, a koje loše te koje je zabranjeno i sankcionirano u skladu s pravilima. Stoga ćemo se u seminarskom radu posvetiti objašnjenju moralnog odgoja kroz različite klasifikacije teorija autora, kojima ćemo nastojati prikazati i utvrditi da dijete u ranom djetinjstvu ima zasnovane kapacitete za razvoj moralnog prosuđivanja i djelovanja.

Moralni odgoj je jedna od vrsta odgoja. U svakom se društvu odvija takva ili drugačija aktivnost koju možemo definirati kao moralni odgoj. U nastavku navodimo najprije širi pojam odgoja, a zatim moralni odgoj. Odgoj kao takav teško je definirati, jer je toliko raširen, da se čini da već sve znamo o njemu.

Odgoj je proces koji objedinjuje odgoj i obrazovanje, budući, da se odgoj kao proces događa u obrazovanju. Kako navodi Pšundrova, škola je odgojno-obrazovna institucija, pri čemu se odgoj u najširem kontekstu može podijeliti na dvije podređene kategorije: odgajanje i obrazovanje. Svaki odgoj predstavlja neku viziju svijeta i života koja utječe na određivanje odgojnih ciljeva i na sam odgojni sustav. Odgoj ulazi u svijet vrijednosti koje se oblikuju u čovjekovu životu. Nužno je potreban za opstanak pojedinca i društva. [3]

Često se naglašava, da se odgoj mora temeljiti na djetetovom razvoju ili da mora slijediti taj razvoj. Smatram da ova tvrdnja nije posve točna. Odgoj je naime već uključen u osobni razvoj. To je posljedica djelovanja bioloških čimbenika razvoja, socijalnih čimbenika, gdje odgoj ima ključno mjesto, te čimbenika koji proizlaze iz svjesnih inicijativa samog pojedinca. U tom kontekstu razumijemo odgoj kao plansko oblikovanje osobnosti. Međutim, svakako je potrebno da odgoj uzima u obzir i druge aspekte djetetova razvoja, među njima njegove biološke potencijale te njegovo dozrijevanje. Svakako je bolje, da odgoj slijedi te razvojne zahtjeve, nego da djetetu nameće obrasce ponašanja kojima nije doraslo i koje zato ne može adekvatno prihvatiti. Istina je i da odgoj nije jedini skup čimbenika, koji su važni za razvoj osobnosti.

Pri oblikovanju odgojnog koncepta trebalo bi polaziti od djetetovih razvojnih potreba. Zauzimanje za odgoj koji polazi od djeteta proizlazi iz dvaju spoznaja. Prva je svijest o potrebi za pravima pojedinca, pa tako i djeteta. A druga je spoznaja, da je uporaba nasilnih metoda zapravo odgojno manje učinkovita nego što bismo željeli. [1]

Problemi blagog, popustljivog odgoja pokazuju se kasnih pedesetih godina ovog stoljeća, jer se permisivni odgojni pristup masovno afirmira tek nakon drugog svjetskog rata. Rezultat je zapravo šokantan. Djeca koja su odgajana slobodnije, naime, ne odlikuju se samostalnošću, kreativnošću i unutarnjom (autonomnom) moralnošću, već do krajnosti razvijaju konzumerističku egoističnu misao i bolnu narcističku ovisnost o vanjskim potvrdama, koje im posreduje socijalno okruženje kada uspješno igraju društveno prikladne uloge. Njihovo poimanje morala je jednako (ili još više)

konformističko kao kod autoritarne osobnosti, a "izravni motiv moralnosti" je vanjski. [2]

Kroflič navodi, da je zadatak moralnog odgoja s jedne strane naučiti dijete moralno prosuđivati, a s druge strane mu pokazati, da je u njegovo dugoročno dobro da se ravna prema prihvaćenim moralnim načelima, čak i ako ona zahtijevaju odricanje od vlastite potrebe ili želje. [1]

Smatram, da je danas pedagoška praksa posvuda u svijetu suočena s porastom odgojnih problema, kao što su agresivni obrasci ponašanja među djecom i mladima, različiti oblici samodestruktivnog ponašanja (alkohol, droga, samoubojstva) te asocijalan i egoističan odnos prema okolini. Te pojave prati i određeni pedagoški pesimizam, koji je povezan sa spoznajom, da si profesionalni odgajatelji i učitelji sve teže osiguravaju osnovni autoritet. Bez njega pak nije moguće uspješno rješavati odgojne probleme. U takvim je uvjetima uspješno uvođenje novog koncepta moralnog odgoja u pedagošku praksu vrlo zahtjevno. Učiteljima i odgajateljima nedostaje odgovarajućih teorijskih znanja, a radikalni pomaci u pogledu na odgoj sami su po sebi problematični, jer osim odgovarajućeg znanja zahtijevaju i promjenu vrijednosti i načela. [2]

2. Modeli moralnog odgoja

Brojne (implicitne) teorije moralnog odgoja mogu se razvrstati u tri osnovna koncepta koji su i danas prisutni u pedagoškoj teoriji i praksi.

Kulturno-transmisijski model

Temelji se na pretpostavci, da je osnovni zadatak moralnog odgoja na dijete prenijeti sustav moralnih pravila koja su ustaljena u kulturi. Prevladavao je u klasičnoj pedagogiji do afirmacije tzv. reformskog pokreta u 20. stoljeću. Dijete će postati "koristan dio društva kada prihvati njegova pravila moralnog ponašanja". Ona su obično predstavljena kao vječna pravila i norme o kojima se ne raspravlja (osnovni problem ovog koncepta). Takvim odgojem ne možemo poticati ni unutarnju aktivnost učenika, koja tek stvara vrijednosti. [1]

Osnovni problem ovog modela odgoja je što pretpostavlja vrijednosti u obliku "vječnih istina" i podastire ih djeci kao svako drugo znanje. Vrijednosti, naime, nastaju kao presjek dviju dimenzija međuljudske komunikacije: prijenosa znanja koji se vrši u sferi *ratio* i odgovarajuće emotivne dimenzije komunikacije koja potiče čovjekove emocije. Ako vrijednosti pretpostavimo u obliku "neupitnih činjenica" i "vječnih istina", otpada kako potreba za utemeljenjem znanja koje prenosimo na učenika, tako i za učiteljevim osobnim angažmanom u nastavnoj komunikaciji, koja "suho tehničko znanje" inkorporira u "osobni, vrijednosni odnos prema spoznaji" te na taj način učeniku omogućuje postupno izgrađivanje vlastitog (kritičkog) pogleda na svijet. [1]

Učinci takvog odgoja ograničavaju se na:

- najelementarnije oblike svladavanja gradiva (učenje napamet, bez dubljeg razumijevanja, bez sposobnosti transferne primjene nastavnog gradiva u životnim situacijama),

- nekritičko prenošenje životnih obrazaca – navika (konformistička morala, koja se zapravo ne temelji na interioriziranim vrijednostima, već na težnji izbjegavanja problema i osiguravanja ugone).

U trenutku, kada si pri planiranju kurikuluma postavimo više ciljeve (razvoj kritičkog mišljenja, tolerantnog odnosa prema okolini i ljudima, autonomne i odgovorne morala), kulturno-transmisijski model odgoja i obrazovanja više nije prikladan. Njime, naime, ne možemo poticati razvoj autonomne morala. Takav odgoj ne zagovara zaštitu jednog od temeljnih ljudskih prava – prava na vlastito uvjerenje. [1]

Permisivni model

Temelji se na poimanju odgojnog okruženja kao "tope (beskonfliktne) grede".

Povijest razvoja modela permisivnog odgoja vrlo je poučna. Povezujemo je s naslanjanjem pedagoške teorije na napredne humanističke zahtjeve, da pri oblikovanju odgojnog koncepta moramo polaziti od djetetovih razvojnih potreba, a studija djetetove naravi mora postati osnova odgojne teorije i prakse. Ishodište postaje osnovni moto reformskog pedagoškog pokreta, u koji uključujemo različite pedagoške smjerove dvadesetog stoljeća, od egzotične waldorfske pedagogije i pedagogije Marije Montessori, do zauzimanja za životniju radnu školu, antiautoritarnog pokreta, slavnih školskih eksperimenata, kakav je Neillov Summerhill, i dr. [1]

Pri oblikovanju odgojnog koncepta trebalo bi polaziti od djetetovih razvojnih potreba. Zauzimanje za odgoj koji proizlazi iz djeteta proizlazi iz dvaju spoznaja. Prva je svijest o potrebi za pravima pojedinca, pa tako i djeteta. A druga je spoznaja, da je uporaba nasilnih metoda zapravo odgojno manje učinkovita nego što bismo željeli. [1]

Problemi blagog, popustljivog odgoja pokazuju se kasnih pedesetih godina ovog stoljeća, jer se permisivni odgojni pristup masovno afirmira tek nakon drugog svjetskog rata. Rezultat je zapravo šokantan. Djeca koja su odgajana slobodnije, naime, ne odlikuju se samostalnošću, kreativnošću i unutarnjom (autonomnom) moralnošću, već do krajnosti razvijaju konzumerističku egoističnu misao i bolnu narcističku ovisnost o vanjskim potvrdama koje im posreduje socijalno okruženje kada uspješno igraju društveno prikladne uloge. Njihovo poimanje morala je jednako (ili još više) konformističko kao kod autoritarne osobnosti, a "izravni motiv moralnosti" je vanjski. [1]

Moralna se pravila ne poštuju zato što ih smatramo pravednima, već zato, što time stječemo naklonost socijalne okoline. Iako je ovaj model moralnog odgoja nastao kao model koji proizlazi iz djeteta, on nije usmjeren na razvoj djetetovih osobnih potencijala, već (slično prvome) na traženje željenih obrazaca ponašanja. Za djecu ovaj model može biti jednako stresan. Tu se javlja i osjećaj krivnje, stresna reakcija na majčinu ili očevu zaposlenost. Zato se kao odgoj koji proizlazi iz djetetovih razvojnih potreba ne iskazuje blagi i popustljivi (slobodni) odgoj, već onaj koji podupire oba spomenuta sklopa razvojnih potreba. [1]

Procesno-razvojni model

Navedeni model ne predstavlja zlatnu sredinu. To je složeni pokušaj prevladavanja slabosti gore opisanih modela. Uključuje niz teorijskih područja, koja se do sada nisu povezivala pri rješavanju konkretnih pedagoških problema:

- humanističku tradiciju pogleda na djetetovu prirodu i njezin razvoj;
- filozofski utemeljeno i s ishodištima postmoderne usklađeno traženje onih temeljnih moralnih vrijednosti i etičkih načela koja se pokazuju relativno neproblematičnima u bilo kojem kontekstu;
- suvremenu kurikularnu teoriju (koja kao aktivno odgojno okruženje poima cjelinu stvarnog života u odgojno-obrazovnoj instituciji);
- produbljenu analizu fenomena autoriteta (prisutnog u još tako slobodno zasnovanim odgojnim koncepcijama);
- "pravni aspekt" zaštite djetetovih ljudskih i psiholoških prava. [1]

Pomak u smjeru procesno-razvojnog poimanja odgoja dodatno podupire kompleksna analiza fenomena autoriteta u odgoju. Iako je on uvijek znak određene prisile u odgoju, odgoj bez njega ne možemo zamisliti. Teorijske analize osim toga pokazuju, da je autoritet (odnosno prisila) prisutan u još tako slobodno zasnovanim odgojnim koncepcijama. Tim se spoznajama afirmira stajalište, da je traženje modela antiautoritarnog odgoja besmisleno, jer se na takav način autoritet samo skriva, čime postaje još opasniji. Znanstvena analiza djetetovih psiholoških potreba dodatno pokazuje, da djetetovo podređivanje autoritetu samo po sebi nije štetno; sjetimo se samo neupitne djetetove potrebe (i prava) za ljubavlju. Kada se, dakle, uzdrmaju teorijske pretpostavke kako represivnog (kulturno-transmisijskog) tako i permissivnog (blagog) modela odgoja, stvoreni su uvjeti za afirmaciju novog, razvojno-procesnog modela moralnog odgoja. Njega napokon potiče i promijenjen (postmoderni) pogled na moral. Ako su praktički do danas bile na snazi normativne etičke teorije, koje su kao uvjet moralnosti isticale prihvatanje unaprijed određenih pravila (normi) "lijepog ponašanja", u postmoderni se afirmira diskurzivni model etike, koji naglašava važnost sposobnosti osviještenog i odgovornog te tolerantnog dogovaranja. [1]

Na tim teorijskim ishodištima oblikuje se novi model odgoja, koji u didaktičkom smislu uključuje:

- zahtjev za dvosmjernom komunikacijom između odgajatelja i djeteta;
- strategiju planiranja, koja mora predvidjeti i neplanirane i nesvjesne elemente u odgojnoj funkciji;
- komunikaciju i stoga omogućuje fleksibilno planiranje kurikuluma;
- oblikovanje modela autoriteta, koji djetetu omogućuje doživljaj prihvaćenosti i sigurnosti, a istodobno ga postupno osamostaljuje i odvezuje od odgajatelja (samooznačavajući autoritet);
- odgoj koji nije usmjeren na oblikovanje unaprijed određenih obrazaca ponašanja, već si za cilj postavlja podupiranje djetetovih razvojnih potencijala, koji omogućuju postupno oblikovanje autonomne moralnosti. [1]

3. Zaključak

Odgoj je kompleksna i višeslojna pojava koja je neraskidivo povezana s razvojem pojedinca i društva. Odvija se na svjesnoj i nesvjesnoj razini, isprepliće formalne i neformalne utjecaje, te značajno pridonosi oblikovanju osobnosti. Među svim odgojnim područjima posebno mjesto zauzima moralni odgoj, jer izravno utječe na razvoj moralnog prosuđivanja, vrijednosti, osobne odgovornosti i odnosa među ljudima. U ranom djetinjstvu, kada se najintenzivnije oblikuju ključne osobne strukture, njegov je značaj posebno izražen.

Moralni razvoj nije samo rezultat učenja pravila, već proces interiorizacije vrijednosti i oblikovanja osobnog moralnog kompasa. Povezanost s humanističkom teorijom potreba i teorijom razvojnih značajki jasno pokazuje, da dijete već u ranom djetinjstvu ima kapacitete za moralno prosuđivanje, ako mu odrasli nude poticajno, dosljedno i ohrabrujuće okruženje. Vrijednosti koje dijete kroz međuljudske odnose doživljava i oblikuje u obitelji i školi, postaju temelj za njegov daljnji osobni rast i djelovanje u društvu.

Moralni odgoj ostaje jedno od ključnih pedagoških područja, koje je zbog društvenih promjena i pluralnosti vrijednosti danas još važnije nego nekada. Njegov zadatak nije samo prijenos pravila, već pomoć djetetu pri izgradnji osobnog integriteta, koja je nužna za odgovorno, puno poštovanja i suosjećajno djelovanje u suvremenom društvu.

4.Literatura:

- [1] Kroflič, R. (1997). Med poslušnostjo in odgovornostjo. Založba Vija. Ljubljana.
- [2] Kroflič, R. (1999). Vzgoja za odgovornost. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. Ljubljana.
- [3] Pšunder, M. (1995). Knjižica za učitelje in starše. Obzorja. Maribor.